

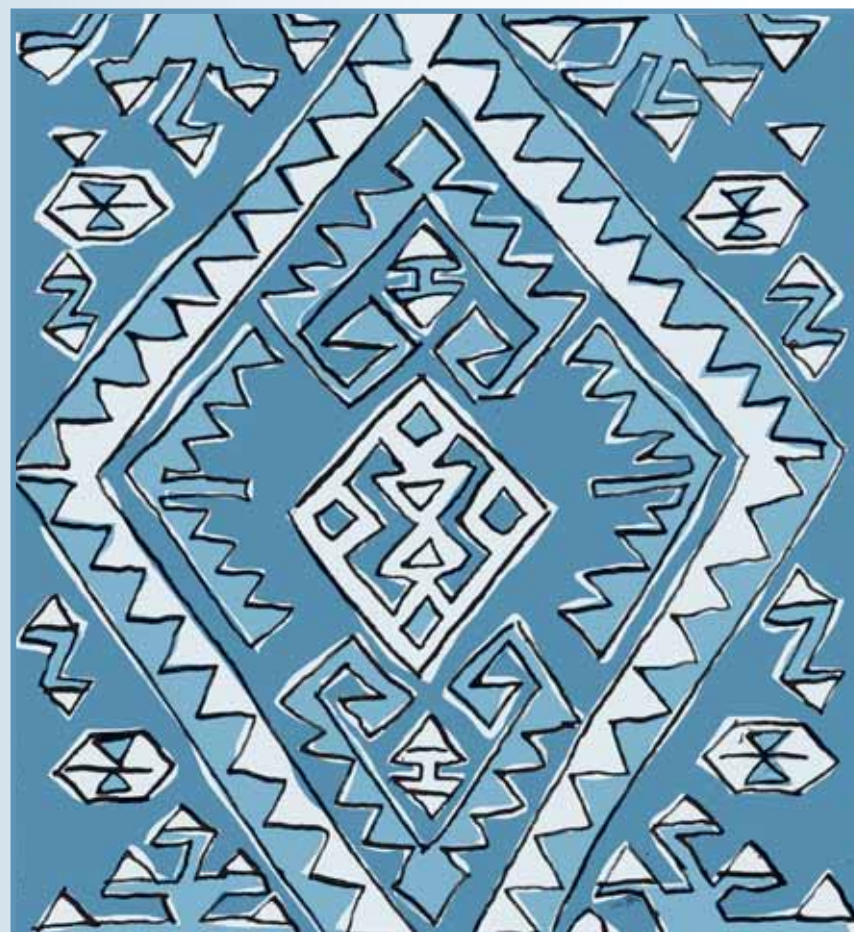
A VILÁG LEGNAGYOBB ÁLLAM NÉLKÜLI NEMZETE

A KURDOK

Készítette: Püspöki Péter

SZOCIÁLIS, ÉLETVITELI
ÉS KÖRNYEZETI KOMPETENCIA

8. ÉVFOLYAM

MODULVÁZLAT

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
I. Ráhangolás, a feldolgozás előkészítése					
Előzetesen kiadott feladat					
A	Az előző óra végén minden tanuló megkapja a kurdok eredetéről, nyelvéről és vallásáról szóló D1 munkalapot. A feladatok az, hogy olvassák el, és kiemeljék belőle a lényeges információkat.	A foglalkozás tartalmi előkészítése Lényegkiemelés	Egyéni munka	D1 (Szemelvények)	P4 (Háttér-információk)
I/a Kik azok a kurdok, és hol élnek?					
A	A tanár képeket vetít különféle életmódú kurd emberekről. A tanulók 3-4 fős csoportokat alkotnak. Minden csoport kap egy feladatlapot. Az előzőleg elolvasott szemelvények alapján válaszolnak a kérdésekre. Végül csoportos szóforgó keretében ellenőrzik a válaszok helyességét, majd közösen megkeresik a falitérképen Kurdisztán helyét. 5 perc	A kíváncsiság felkeltése Az előzőleg megszerzett ismeretek rendszerezése Együttműködés	Frontális munka – szemléltetés Csoportmunka – közös feladatmegoldás	D2 (Feladatlap)	P1 (Kivetíthető képek) Földrajzi falitérkép P2 (Megoldó kulcs)

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
II. Új tartalom feldolgozása					
II/a Miért nincs a kurdoknak saját államuk?					
A	A diákok a korábban kialakult csoportokban dolgoznak tovább. Minden csoport kap egy időszalagot, és egy-egy csomagot a kurd történelem legfontosabb fordulópontjait bemutató, összekevert papírcsíkokból. A feladatuk az, hogy az eseményeket időrendbe rakják, és felragasszák az időszalagot tartalmazó lap megfelelő helyére. A megoldások helyességét csoportszóforgó segítségével ellenőrzik. Ez után minden csoport megpróbál válaszolni arra a kérdésre, hogy vajon miért nincs a kurdoknak saját államuk. A szóvivők egymás után ismertetik a csoportjukban megfogalmazódott válaszokat. 10 perc	Tájékozódás az időben Együttműködés Összefüggések látása	Csoportmunka – kronológia alkotása, problémamegoldás	D3 (Időszalag) D4 (Kronológia) Ragasztó stift	P3 (Megoldó kulcs)

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
II/b A kurdok sorsának alakulása az I. világháború után					
A	A tanulók hat csoportot alakítanak. A tagok számának megfelelő mennyiségben minden csoport kap egy olyan szöveget, amely a kurdok helyzetét mutatja be abban az államban (Törökország, Irán és Irak), ahol élnek. Két-két csoport azonos szöveggel dolgozik. A tanulók egyénileg elolvassák a szövegüket, és kiemelik annak lényeges információit. Közösen készítenek belőle egy vázlatot. Az azonos témán dolgozó csoportok összehasonlítják a vázlataikat. Eldöntik, hogy melyik sikerült jobban, és azt kiegészítik az abból esetleg még hiányzókkal. A három témának megfelelően három szóvivőt választanak, akik röviden elmondják, hogy jellemzi a kurdok helyzetét az általuk megismert országban. 10 perc	Új ismeretek szerzése Szövegértés Gondolatstrukturálás Együttműködés Előadókészség	Csoportmunka – közös vázlatkészítés Frontális munka – csoportos szóforgó	D5 (A kurdok helyzete)	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/melléletek	
				Diák	Pedagógus
III. Az új tartalom összefoglalása, ellenőrzés és értékelés					
III/a Nemzetállam, autonómia vagy asszimiláció?					
A	A tanár elmondja, hogy a kurdok nehéz helyzete a mai napig komoly feszültség forrása a térségben. Vácsolja, hogy melyek a feszültség feloldásának lehetséges fő irányai: egy kurd nemzetállam létrehozása a három ország kurdisztáni területén, autonóm kurd területek kialakítása a három nemzetállamon belül, a kurd nép beolvasztása a három többségi népcsoportba. A tanulók átgondolják, hogy az eddig megismert tények alapján melyik megoldást látnák a legjobbnak. Akik úgy érzik, hogy egy kurd nemzetállam létrehozására lenne a megoldás, a terem egyik részére állnak, akik az autonóm területek kialakítására szavaznak, azok a másokra, s akik a beolvasztásra, azok egy harmadik helyre. Mindhárom vélemény képviselői kapnak egy-egy csomagolópapírt, és igyekeznek minél több olyan érvet leírni, amely saját álláspontjuk mellett szól. Ezután a három csoport rövid váltott megszólalásokkal megpróbálja meggyőzni egymást saját javaslatára helyességéről. 18 perc	Felelős gondolkodás egy kisebbség sorsáról Empátia Felelősségérzet Véleményalkotás Érvelés Vitakészség	Frontális munka – tanári magyarázat Egyéni véleményalkotás Csoportmunka – érvek gyűjtése Frontális munka – a vélemények ütköztetése		P4 (Háttér-információk)

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
III/b Népek, amelyeknek nincs saját államuk, de békében élnek (Házi feladat)					
	A diákok azt a házi feladatot kapják, hogy párokat alkotva találjanak egy-egy olyan népcsoportot Európában, amelynek ugyan nincs önálló állama, de békében él. Le kell írniuk, hogy pontosan hol él ez a népcsoport, és milyen közösségi (a népcsoportra mint közösségre kiterjedő) jogokat élvez a neki otthont adó nemzetállamban. 2 perc	Az együttélés jó példái- nak összegyűjtése Információkezelés Együttműködés	Páros kutatómunka		

TANÁRI SEGÉDLETEK

P1 Kivetíthető képek (külön mappában) – különböző életmódú kurd emberekről

P2 Megoldó kulcs a D2 feladatlap kérdéseire adott válaszok helyességének ellenőrzéséhez

- 1 – Ázsia nyugati részén
- 2 – Kb. ötször akkora, mint Magyarország
- 3 – Nyolc
- 4 – A médek
- 5 – A XII. században
- 6 – Indoeurópai
- 7 – Szunnita muzulmán
- 8 – Törökország

P3 Megoldó kulcs a D3 és a D4 mellékletekkel végzendő csoportfeladat ellenőrzéséhez.

Kr. e. II. évezred

A médek letelepedtek a mai Nyugat-Kurdisztán területén.

Kr. e. 612–550

A médek legyőzték az assírokat, és létrehozták az 550-ig fennálló Méd Birodalmat. A birodalom bukása után perzsa dinasztiák ural-

kodtak a területen, de a kurdok helyi törzseire nem nagyon tudták kiterjeszteni a hatalmukat.

630 körül

Gyorsan terjedni kezdett az iszlám vallás a kurdok körében, de a nép megőrizte nyelvi és etnikai sajátosságait – nem olvadt fel az őt körülvevő népek csoportjában.

XII–XV. század

A kurdok területe a XII. században a Szeldzsuk Birodalomhoz tartozott, amelyen belül Kurdisztán néven vilajetet hoztak létre. A XIII. századtól az egymással gyakran harcban álló mongol, perzsa és oszmán török hatalom osztozott Nyugat-Ázsián. A nagy hatalmak árnyékában sok ki kurd fejedelemség jött létre.

XVI. század

Kurdisztán újra meg újra hadszíntérré vált: a perzsák és az oszmán törökök egyaránt arra akarták kényszeríteni a kurdokat, hogy behódoljanak nekik. A kurd fejedelmek többsége ebben a harcban – elsősorban vallási okokból – az oszmánokat támogatta.

XVII–XIX. század

Az oszmán uralkodók szerződéseket kötöttek a kurd fejedelmekkel, és messzemenő autonómiához juttatták őket a birodalmon belül. A XIX. század közepétől azonban szaporodni kezdtek a konfliktusok: a kurd fejedelmek növelni akarták önállóságukat, az oszmán birodalom vezetői viszont a korábbinál erősebb központi hatalmat akartak létrehozni.

1914–1918

Kurdisztán az orosz és a török seregek összecsapásainak gyakori színtere volt. A fosztogatás és a mészárlások következtében Kurdisztán elszegényedett. Mivel azonban az Oszmán Birodalom szét-

esett a háborúban, a kurdok úgy érezték, hogy érezték, hogy harcot indíthatnak saját nemzeti államuk létrehozása érdekében.

1920

A sèvres-i békeszerződés rögzítette az Oszmán Birodalom szétesésének tényét, és nemzetközileg elismerte a kurd népnek az autonómiához és a függetlenséghez való jogát.

1922. augusztus 14.

Kikiáltották a kurd államot, amelynek fővárosa Sualimania lett. Létrejött az ország kormánya, kibocsátották az önálló kurd pénzt. Az állam 1923. március 4-éig maradt fenn.

1923

Musztafa Kemál Atatürk vezetésével a törökök helyreállították Törökország egységét, és elérték, hogy felülvizsgálják a sèvres-i békeszerződést. Az új megállapodás átalakította a határokat a térségben. Az addigi két ország (az Oszmán Birodalom és Irán) helyett, ettől kezdve négy állam (Törökország, Szíria, Irak és Irán) osztozott meg Kurdisztán területén. A kurdok körében pedig azóta újra és újra fellángol a nemzeti függetlenség kivívását célzó mozgalom.

P4 Háttér-információk

A kurdok eredete, nyelve és vallása

Husain Shorsh

1.

A huszonkétmillió kurd a világ egyik legnagyobb olyan nemzete, amely nem önálló állam keretei között él. Kurdisztánt jogilag nem ismerik el, politikai határai nem léteznek. Négyszázötvenezer négyzetkilométernyi területén a mai Törökország, Irak, Irán, Szíria, Libanon, Örményország, Grúzia és Azerbajdzsán osztozik. Tíz-tizenkét millió kurd él Törökországban (az ottani népesség 20%-a), öt-hat millió Irán területén (10%), négy millió pedig Irakban (23%). A kurdok által lakott terület Törökországtól az Iráni-felföldig, az Araráttól a Tigris és az Eufrátesz közti területig, vagyis az ókori Mezopotámiáig húzódik.

A legtöbb történész egyetért azzal, hogy a médek, akik Kr. e. 612-ben legyőzték az asszírokat, s megalapították birodalmukat, a kurdok elődei. A méd árja nép, amely a Kr. e. 2. évezredben népesítette be kelet felől a mai Nyugat-Kurdisztán területét, s keveredett az ott élő néppel. Ez a teória mind az Az iszlám enciklopédiájában, mind az Encyclopaedia Britannicában megtalálható, s orosz akadémiai körökben is támogatják. A médek és az eredetileg ott élő lakosság egybeolvadása Kr. e. 612 és 550 között, a Méd Birodalom idején kezdődött, s az iszlámosítás kezdetéig tartott. Végezetül önálló nemzet született: a kurd. A kurdoknak az iszlám előtti időszakát még nem kutatták eléggé, az erről szóló történelmi szövegek és dokumentumok nagyon ritkák. A médek szinte semmilyen nyomot sem hagytak maguk után. Amit birodalmukról tudunk, azt görög, római és perzsa forrásokból vettük át. A kurdoknak már az iszlám kezdetén megvoltak mai nemzeti és nyelvi sajátosságaik, s jelenlegi területükön éltek. A Méd Birodalom bukása, Kr. e. 550 után e területen több mint ezer éven át perzsa dinasztiák uralkod-

tak. Ezek az uralkodóházak azonban nem nagyon tudták kiterjeszteni hatalmukat a kurdok hegyi törzseire.

A Kr. e. VII. században a médek elfoglalták a Kaszpi-tengertől délnyugatra fekvő területet, s létrehozták Médiát. A kurdok az időszámítás kezdetét Kr. e. 612-re teszik, amikor a médek Babilonnal szövetségre lépve Küaxarész vezetésével bevették az Asszír Birodalmat, s elfoglalták a fővárost, Ninivét.

Az ókori sumer írások megemlékeznek a gutikról (kutik, későbbi forrásokban kárdok), akiknek országát Kurduinnak (Kurchia) nevezték, s akik a Tigris folyó mellett, a Zagrosz-hegység keleti részén éltek. A Tigris mellett fekvő Penik városáról, amely napjainkban a Fenik nevet viseli, szintén említést tesznek a sumer források.

Xenophón Anabaszisz (Felvonulás) című művében, amelyben az ifjabb Kürosz hadjáratát és a Perzsiából hazatérő tízezer fős görög hadsereg útját írja le, megemlékezik arról, hogy a Van-tó nyugati partját érintve Kr. e. 400–401-ben háborúba keveredett a kárdok néppel. A kárd tehát a kurd nép, hazája, Kurduin (Kurchia) pedig azonos a kurdok által jelenleg lakott területekkel.

A Szászánida-dinasztia első fejedelme, I. Ardasír 226-ban a kurd Maki királyt a dinasztia ellenségei között említette.

Az első olyan könyvet, amelyben Kurdisztán mint a kurdok hazája szerepel, Nezhet elklub címmel Musztauszfi Elkezuini arab történész írta Kr. u. 740-ben. Mark Sykes 1912-ben készült etnográfiai térképei is azt támasztják alá, hogy a kurdok hazája a Van-tó és Tigris közötti területen fekszik.

A kurdok hazája (Kurdisztán) Irán és Törökország területével határos, s Mandali városától az Araráton át a Kaukázusig tart. Élnek kurdok Örményországnak a törökországi Erzerum városáig húzódó hegyei között is, valamint délen, az ókori Mezopotámia területén, ahol Kurdisztán nyugati határát az Eufrátesz alkotja.

2.

A Kurdisztán szó a XII. században, a Szeldzsuk Birodalom idején jelent meg először írásos formában. A birodalom élén Szandzsár szultán állt, aki Kurdisztán néven vilajetet hozott létre, és Szalim sahot nevezte ki az élére. Kurdisztán vilajethez tartozott Szna, Hamedán, Krmashán, Sárzur és Koje.

Kurdisztán iszlamosítása (630 táján) nagy változást hozott a kurd történelemben. Az iszlám a kurdok számára, csakúgy, mint más népeknek, új kapcsolatot teremtett: egy közösséget (ummat), amelyet nem a nemzeti hovatartozás, hanem a hit igazol.

A kurdok tehát több mint ezer éve tartoznak az iszlám ummához, de emellett megtartották etnikai és nyelvi sajátosságaikat. Már integrációjuk kezdetekor részt vettek az iszlámban, a szociális és a kulturális fejlődésben. A IX. századtól csatlakoztak az iszlám központi hatalom elleni bagdadi felkelésekhez. A XI. századtól, a központi hatalom (kalifátus) gyengülését kihasználva pedig saját hatalmi központokat hoztak létre a peremterületeken. Kurd dinasztiák is alapítottak helyi igazgatásokat, amelyek majdnem teljesen függetlenek voltak. A XI. és a XIV. század között a kurd társadalomra is jótékonyan hatott az általános iszlám fellendülés: városok alakultak ki, iskolák épültek, s nőtt a kurdok részvétele a kulturális, tudományos és társadalmi életben.

A XIII. és a XVI. század közötti időben a Közel-Kelet népei mongol uralom alatt éltek. Ez idő tájt a terület gazdaságát és kulturális értékeit súlyos károkat szenvedtek.

Időközben két új erős állam alakult: a síita Szafadiva Birodalom Perzsiában és a szunnita Oszmán Birodalom. A két rivalizáló állam megpróbálta uralma alá vonni Kurdisztánt, így a kurdok számára még nehezebb volt, hogy autonóm, zárt uralmi területet hozzanak létre.

A mongolok előrenyomulásával egy időben, 1378-ban az akoiln (fehér juh), majd 1404-ben a karakoiln (fekete juh) elnevezésű török nomád nép érkezett Kis-Ázsia területére. A törökök muzulmánok

lettek, s megszületett az Oszmán Birodalom. Az ország azonban semmiképpen sem volt török nemzetállamnak mondható, hiszen sokféle etnikum élt együtt benne: törökök, görögök, szerbek, albánok, bolgárok, arabok, örmények és kurdok. Vallásilag a szunniták uralták, de jelen voltak mellettük a görög ortodoxok, az örmények, a zsidók millettje (az utóbbi szinte nemzetként működött az államon belül), továbbá számos kisebb felekezet is.

A XVI. századtól Kurdisztán újra meg újra hadszínterré vált: mindkét hatalom arra akarta kényszeríteni a kurdokat, hogy behódoljanak neki. A legtöbb kurd fejedelem és dinasztia vallási okokból a szunnita Oszmán Birodalom pártjára állt, így támogatásuk gyakran döntő szerepet játszott a perzsák és az oszmánok közötti háborúkban. A kurdok azért is segítettek inkább az Oszmán Birodalmat, mert a perzsák nem adtak autonómiát a kurd fejedelmeknek és dinasztiáknak, az oszmánok viszont szerződéseket kötöttek velük, s messzemenő autonómiához juttatták őket a birodalmon belül. Ez a szabályozás majdnem háromszáz évig tartott, egészen a XIX. század közepéig. Természetesen a kurd fejedelemségek e szerződések által még kisebb egységekre szakadtak, s mindezek ellenére újra meg újra konfliktusok alakultak ki köztük és az Oszmán Birodalom között. A fejedelemségek növelni akarták területeiket, és szélesebb körű autonómiát kívántak, a birodalom viszont a hatalom erősebb centralizálását próbálta elérni.

Az első világháborúban Kurdisztán a háborúban részt vevő seregek, mindenekelőtt az oroszok és a törökök csataterévé vált. A kurdoknak gyakorta el kellett viselniük mindkét hadsereg megszárlásait és fosztogatásait.

A világháborút követően Kurdisztán elszegényedett, erőtlen, nagyrészt hajléktalan lakosságú ország képét mutatta, amelyet nyomorúság és betegség sújtott. Az Oszmán Birodalom szétesése lehetőséget nyújtott a törökországi kurdok számára arra, hogy még elszántabban küzdjenek szabadságuk és nemzeti identitásuk elis-

meréséért. A sčvres-i szerződés 1920-ban nemzetközileg elismerte a kurd népnek az autonómiához és a függetlenséghez való jogát.

3.

Annak, hogy Kurdisztán a XVI-tól a XIX. századig miért volt két birodalom között felosztva, s hogy miért nem jött létre a kurd nép egysége, a legfontosabb okai a következők.

– Kurdisztánnak a két központi hatalom általi kizsákmányolása fékezte a gazdasági fellendülést.

– Éles konfliktusok voltak a kurd fejedelmi dinasztiák között, amelyeket a Perzsa és az Oszmán Birodalom arra használt fel, hogy kettészakítsa a kurd népet. Gyakran megesett, hogy bizonyos kurd dinasztiák felkeléseit a perzsák és az oszmánok a rivális kurd dinasztiák segítségével verték le.

– A kurd nemzeti öntudat akkoriban még nem kristályosodott ki, így a vallási és a felekezeti hovatartozás fontos szerepet kapott. A két hatalmas birodalom (az Oszmán és a Szafadiva), mint már említettük, két különböző vallást követett, a szunnitát, illetőleg a síitát. A vezetők ezáltal tudták országuk népességét motiválni és mozgósítani. A kurdoknak nem volt ilyen erős ideológiai fegyverük, ők hitvallástól függően hajlottak arra, hogy a két állam közül az egyikhez csatlakozzanak.

– Az Oszmán és a Szafadiva Birodalom egyaránt erős centralizmust és despotizmust alakított ki, így a perifériák csak nehezen tudtak helytállni.

A kurd nyelv nem azonos a perzsával. Ugyanolyan kapcsolatban állnak egymással, mint a szerb és az orosz vagy az olasz és a hegyi svájciak által beszélt nyelv. Az első kurd nyelvtankönyv 1787-ben jelent meg Olaszországban, írója Maurizio Garzonio volt. A kurd az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó három indoiráni nyelv egyike. Idesorolandó még az Iránban beszélt fárszi, valamint az Afganisztánban és Pakisztánban a patánok vagy pastuk által használt pastu. Kurdisztánban számos dialektus él, amelyek közül a két leg-

elterjedtebb a szoráni és a kurmandzsi. Az előbbi Iránban és Iraki-Kurdisztán déli, városiasabb területein beszélnek, míg az utóbbit az iraki Moszultól északra, Törökországon át egészen az örmény területekig. A harmadik dialektust, a zazát szintén Törökország és Irán területén beszélik.

A kurdok vallásának eredete a zoroasztriánus valláshoz köthető, amelyet a Kr. e. 630 és 553 között élt Zoroaszter (Zaratusztra, Zerdust) pap és próféta alapított. Tanítása szerint a világ kozmikus harc színtere, amely állandóan dúl a jó (a fény) és a rossz (a sötétség) között, s az emberek szabadon választhatnak. Ez lett a hivatalos vallás a kurdok és a perzsák körében. Az iszlám 639-ben érkezett Kurdisztánba. Napjainkban a kurdok többsége szunnita mozlím, míg kisebb részük keresztény, zsidó, jezídi és síita muzulmán vallású. A keresztény vallás először 33-ban jutott el Kurdisztánba és Örményországba, majd a III. században a rómaiak Szírián keresztül vitték el Örményországba és Kurdisztánba. Az örmények és a kurdok egy része elfogadta az új vallást.

4.

(Kurd államok) A Haszneui állam 950-ben alakult Kurdisztán déli részén (Sárezurban). Megalapítója egy kurd herceg, Haszneui Barzikani volt, aki központként Dineuer városát jelölte ki. Az állam legnagyobb városai Hamedán, Krmashán és Sárezur voltak. Ebben a korszakban Kurdisztán nagyarányú fejlődésnek indult: utakat építettek, kurd pénzt verettek. A Haszneui állam 1015-ig állt fent.

A Shedai államot 951-ben Muhamed Shedai alapította Kurdisztán keleti részén. Határa Reuándz városától az azerbajdzsáni Gendzig terjedt. Akkoriban Kurdisztánban a művészet és a tudomány is fellendült. Ez az állam 1164-ig létezett.

A Meruani állam 990-ben alakult meg, alapítója Bad pasa volt. Fővárosa, illetve központi hatalma Szliván volt, legnagyobb városai pedig Nszebin, Dzazire, Madán, Ámád, Rehá, Bedlisz és Mlázgi.

Sok mecset és híd építése tehető erre az időszakra, s a kurd irodalom és zene is virágzott. A Meruani állam 1096-ig maradt fent.

Az eubi nemzetséghez tartozó kurdok Kurdisztán nyugati részén éltek. A XII. században Nuredin Mahmud kurd hadvezér Zeng néven alapított államot Kirkuk környékén. Legnagyobb városai között volt Moszul és Halab. A zengi állam hadserege Salhadin Aubi vezetésével megtámadta a Fátimida Birodalmat, s megalapította az Eubi államot. Határa Egyiptomig, Jemenig, Hidzázig és Kurdisztánig terjedt. Salhadin hadserege kurdokból állt, de állama iszlám volt. Akkoriban – sajnálatos módon – a nemzeti öntudat nem volt erős a kurdok körében. Salhadin 1193-ban halt meg, s az Eubi állam 1250-ig létezett.

A dél-kurdisztáni államot 1922. augusztus 14-én kiáltották ki; fővárosa Sulaimania lett, megalapítója pedig Mahmud Hafid. A hét minisztériumból álló kormány hivatalos nyelvként a kurdot választotta, pénzt veretett, s bélyeget bocsátott ki. Belügy-, hadügy-, kultusz-, igazságügyi, vámügyi, pénzügy-, valamint közlekedési, hírközlési és vidékfejlesztési minisztériumot hoztak létre. Az ország 1923. március 4-éig maradt fenn.

5.

(Kurd hercegségek) Az Erdaláni Hercegséget 1214-ben alapították Bábardalan vezetésével. A hercegség nem háborúzott a mongolokkal, hanem megállapodást kötött velük. A hercegség így nemcsak fennmaradhatott, hanem területe még gyarapodott is, például Sárezurral és Haurámánnal. Bábardalan célja az volt, hogy önálló kurd államot hozzon létre. A kurd nyelv és irodalom ebben az időszakban virágkorát élte, számos kurd irodalmi művet jelentettek meg. A hercegség 1549-ben sikeresen visszaverte az oszmán haderőt, amely kénytelen volt meghátrálni. Az Erdaláni Hercegség 1864-ig állt fenn, utolsó hercege Emánulla volt.

A Kalosz kurd herceg által alapított Szoráni Hercegség Musztafa hercegnek és fiának, Muhamed hercegnek (Kora pasának) az

uralkodása (1813–1836) alatt virágzott. Céljuk az volt, hogy visszaszorítsák a kurdok közötti beháborúkat, s hatalmukat kiterjesszék Kurdisztán egész területére. 1816-ban fegyvergyárat alapítottak a Kurdisztán déli részén fekvő Reuándzban, s ágyukat is gyártottak. A kurd hadsereg harmincezer főből állt. Az Oszmán Birodalom többször is támadást indított a hercegség ellen, de eredménytelenül. Amikor Kora pasa Isztambulba ment, hogy megállapodást kössön az oszmánokkal, hazafelé meggyilkolták.

A Bábáni Hercegség 1686 és 1851 között létezett, fővárosa Kalacsualan volt. A hercegek közül Ibrahim pasa 1784-ben megalapította Sulaimania városát. A hercegség legfontosabb két városa Sárezur és Kirkuk volt. Akkoriban alakult meg Náli vezetésével a kurd klasszikus versiskola, amely nagy hatással volt a kurd szépirodalmi nyelv fejlődésére.

A Botáni Hercegség fővárosa a Tigris partján fekvő Dzsira volt, amely politikai és kulturális központnak is számított egyben. Iskoláiban többek között filozófiát, irodalmat és nyelvészetet tanítottak. A tanulmányaikat ott végző diákok közül számos kiemelkedő filozófussal és költővel gazdagodott a kurd kultúra. Megemlítjük közülük Malajdzsiri, Fakhéteirán és Ahmediháni nevét, az utóbbinak a Mamuzin című drámája méltán vált világhírűvé. A XIX. században a Botáni Hercegség össze kívánt fogni a többi kurd államalakulattal, ám az Oszmán Birodalom ezt nem hagyta szó nélkül, s haderejével leverte a hercegséget.

6.

(A kurd nemzeti öntudat kialakulása)

A politikai öntudatra ébredés legfontosabb irodalmi megjelenése annak az Ahmed-e Khaninak a művében érhető tetten, aki 1694–1695-ben újrafogalmazta a Mem Znn című közismert kurd alkotást. Ahmed-e Khani visszautasította azokat a nézeteket, amelyek szerint a tudatlanság az oka a kurdok szerencsétlen politikai helyzetének. Szerinte a kurdok azért élnek alárendelt viszonyban, mert

„árvák”, azaz nincsen olyan uralkodó, aki egybefogná a kurd vezetőket, s független királyságot hozna létre. A helyi vezetők ugyanis, noha bátorságban jeleskedtek, nem szándékoztak egy kurd király szuverén hatalma alatt egyesülni.

A kurd nacionalizmus második nagy apostola Haji Qadiri Koyi költő és mullah volt (1817–1897). Egyaránt támadta a papi vezetőket (mullahokat), akik szerinte nem foglalkoztak a kurd nyelvvel, valamint a világi vezetőket, akiket nem érdekelt saját népük sorsa. Életének utolsó éveit Koyi a kozmopolita Isztambulban töltötte, így tudomása volt a nacionalista megmozdulásokról. Folyamatosan hangsúlyozta a kurd nyelv használatának fontosságát. Habár a költészetet használta fel gondolatainak közvetítésére, kurd nyelvű újságok megjelentetését is sürgette.

Khani és Koyi politikai nézeteinek alapja az volt, hogy a kurdok önálló nemzetet alkotnak, saját nyelvvel, szülőfölddel és életvitellel. A politikai függetlenedéshez vezető utat egy független és egyesült kurd állam megvalósításában látták. Khani ezt úgy képzelte, hogy a kurd vezetők erőskezű király hatalma alatt egyesülnek. Koyi azonban túllépett ezen, s mind a nemzeti függetlenedést, mind a kurd társadalom átalakulását szorgalmazta.

Habár a fent említett modern gondolatok folyamatosan ismétlődtek a kurd költészetben és újságírásban, olyan társadalmi erők, amelyek e gondolatokat politikai pártokká és platformmá formálták volna, csak az 1940-es években jelentek meg. Hogyan magyarázható ez a késés? A helyi vezetők bukását nem az újabb társadalmi erők megjelenése és megerősödése okozta, s mindez még nem jelentette az, hogy a társadalmi rendszert jellemző feudális viszonyok is megszűntek volna. Sokkal inkább igaz az, hogy a kurd vezetők hatalmát két központosító nagyhatalom döntötte meg, Isztambul és Teherán. A hatalmi úrt a hercegi vagy más vezető családok még élő leszármazottai töltötték ki, akik megtartották vagyonukat és befolyásukat.

Ezek azok a tényezők, amelyek befolyásolták és alakították a kurd nemzeti mozgalmat egészen a XX. század közepéig. A harcok célja a nemzeti vezetés megteremtése volt, a hagyományos társadalmi szerkezetet megtartásával. Teljesen háttérbe szorult a demokratikus rend, a földművelésből élőknek az a kívánsága, hogy több földet és vizet kapjanak, a városi népességnek ama bizakodása, hogy életminősége javulni fog, valamint a nők szabadságának kérdése.

Sharif Khan állította össze 1597-ben a Kurdisztán történelmével foglalkozó első művet, a Sharafnamát. A kötet megjelenése a politikai önállóságot sugallja.

A kurdok első nemzeti mozgalmá 1843-tól 1846-ig tartott, s Bder pasa vezette az Oszmán Birodalom ellen.

Az oszmánok és a perzsák közötti háborúk a XVI. és a XVII. században arra vezettek, hogy Kurdisztánnak majdnem a háromnegyede oszmán uralom alá került. E területekről indult a kurd nemzeti öntudat fejlődése, amely lényegében a XIX. században ment végbe. Az egyik legnagyobb kurd felkelés a XIX. század vége felé, 1880–1881-ben tört ki Obeidullah Nahri sah vezetésével, aki hatalmas befolyású vallási vezető és politikus volt. A felkelés során felszabadult az Urmia és a Van-tó közötti terület. Ez volt a kurdoknak az első olyan megmozdulása, amely a független Kurdisztán megvalósítását tűzte ki célul. A török és a perzsa haderő közös fellépése azonban leverte a felkelést. Mégis, a megmozdulás hatására újra fellángolt a kurd nemzeti öntudat, s az események nagy hatással voltak a kurd nemzeti egység gondolatának formálódására.

7.

A kurd nemzeti öntudat kialakulásának okai az alábbiakban foglalhatók össze.

– A kurd fejedelemségek ellenállása a központi hatalomba való teljes betagolás ellen. A XIX. század harmincas és negyvenes éveig az utolsó autonóm kurd fejedelemségek ellenálltak a központi ve-

zetésnek. A fejedelemségek, Baban és Soran nemcsak a centralizálás ellen küzdöttek, hanem hatalmukat is igyekeztek kiterjeszteni.

– A szofisztikus vallási iskolák reneszánsza. Az abbászidák korában még nem volt gazdag intellektuális élet. A szofisztikus eszmék is sokat fejlődtek abban az időben. Az élénk intellektuális vitát ugyan tönkretette a mongol uralom, a szofisztikus iskolák viszont elterjedtek, míg a dogmatikus szektákban szakítottak a hierarchikus struktúrával. A szofisztikus iskolák elterjedése a mongol uralom okozta materiális és eszmei pusztulásra adott válasz volt. Két ilyen iskola, Kadris és Nakishbandis megnyerte magának a kurdok többségét. A nemzetségfők és a fejedelmek is a szofisztikus iskolák és hatalmas sejkjeik követőivé váltak. A kurdok számára a szofisztikus iskolák ebben a korszakban új hovatartozást jelentettek (assabia). A kurd emirátusok és a kalifák központi hatalma közötti konfliktusok idején ezek a vallásos iskolák olyan sajátos önálló szervezetet alkottak, amely meg tudta akadályozni a központi hatalomba való teljes integrációt. Habár a vallásos iskolák és legfontosabb személyiségeik álltak ellen a központi kormányzatnak (kritikus helyzetekben, például az orosz–ottomán háborúban még engedélyt [fatvát] is adtak a kurdoknak arra, hogy részt vegyenek a kalifák szent háborújában a nem mozlím Szovjetunió ellen), hatalmi központokká váltak, s védték a kurd területek bizonyos autonóm törekvéseit.

– A kurd irodalom reneszánsza. Minthogy a kurdok az iszlámítás hatására több mint ezer évig az arab nyelvet használták irodalmukban, a kurd költők és írók csak a XVII. században kezdtek el kurd nyelven írni. A XIX. században az utolsó kurd fejedelmek, különösen a Babanidák lettek a kurd irodalom központjai. Műveikben mindenekelőtt a kurd fejedelemségek bukásáról és a kurdok egyenlőtlenségéről esett szó.

– Új értelmiségi réteg kialakulása. A XIX. század végén katonai és külföldi iskolákból új értelmiségi réteg fejlődött ki a régi vallásos oktatási intézményekben. Ezeknek az új értelmiségieknek – mindenekelőtt a fejedelmek és nemzetségfők fiainak, akik hagyomá-

nyosan konfliktusban álltak a központi kormánnyal – modern iskolai képzésük révén az oszmán rendszerbe kellett volna integrálódniuk. E cél azonban nem volt elérhető, mivel az idő túl rövidnek bizonyult, s a politikai rendszer törékeny volt. A modern nevelés, a növekvő európai befolyás és a származás tehát a vezető rétegen belül reformátorokká tette az értelmiségi fiatalságot.

Ezek az ifjak – mindenekelőtt kurd publikációk terjesztésével (1949-ben jelent meg az első kurd újság) – nagyban hozzájárultak a kurd nemzeti öntudat kialakulásához. Politikai programjukban ugyanakkor nagyon mérsékeltek mutatkoztak.

8.

(A kurd nemzeti mozgalom az első világháború után) Az első világháború vége és az Oszmán Birodalom bukása a kurd kérdést nemzetközi tárgyalások témájává tette. Az 1919-es párizsi békekonferencián az 1908 óta az Oszmán Birodalom különböző mozgalmait képviselő kurd delegáció független államot kívánt. A sèvres-i békeszerződés 62., 63. és 64. paragrafusában eleget is tettek a követelésnek.

Bár a szerződés teljesítése az antant támogatásához kötődött, nem függött az Oszmán Birodalom rivalizáló örököseitől (törököktől, kurdoktól, örményektől és arabokból), s az antanthatalmak beleegyeztek az elgondolásba. Musztafa Kemal vezetésével azonban Törökország sikeresen ellenállt a tervnek, s az európai hatalmak az 1923. évi lausanne-i szerződésben elismerték Törökország mai határait. Ezzel véget ért a független kurd állam álma.

Dél-Kurdisztán (ma Iraki Kurdisztán) jövője 1925-ig nem dőlt el, mind Törökország, mind Irak (miután 1921-ben államként létrejött) igényt tartott a területre. 1919 és 1924 között Mahmud Barzanji vezetésével volt ugyan egy kurd királyság, amelyet a brit fennhatóság is elismert. Amint azonban a Népszövetség 1925-ös döntése értelmében Kurdisztánnak ezt a részét Irakhoz csatolták, az ország felosztása elkerülhetetlenné vált.

A kurd nemzeti törekvések számára ez új helyzetet teremtett. A kurd népnek bele kellett törődnie abba, hogy négy olyan állam területén éljen tovább, amelyeknek határait a nagyhatalmak is elismerték. Az említett államok vezetése minden szeparatistát nagy veszélyként tartott számon. Emiatt – a független kurd állam megalapításának célja helyett – az autonómia vagy a nemzeti egyenjóság követelése került előtérbe.

Habár az első kurd politikai szervezetek 1908 óta léteznek, a kurd nemzeti mozgalom csak a második világháború alatt alakult ki, s a rákövetkező években vált modern, szervezett mozgalommá, világos politikai ideológiával. A nemzeti politika valódi célja azonban mindig is az idegenuralom alóli felszabadulás és Kurdisztán önálló államisága volt.

Az első világháború óta a kurd társadalomban a fő áramlat a kurd nemzeti mozgalom volt, amelyben még a Szovjetunióval való együttműködése vagy a szocialista elemek átvétele idején is a nemzeti állam eszméje volt a legfontosabb. A kurdok a nemzeti mozgalmon kívül is tevékenykedtek, például iráni és iraki szakszervezetekben vagy demokratikus pártokban. E nem kurd szervezeteknek az állásfoglalása gyakran döntő volt a kérdésben, minthogy a kommunista pártok voltak az első olyan nem kurd szervezetek, amelyek védték a népek önrendelkezési jogát. A kurdok százalékos aránya tehát nagyobb volt a kommunista pártban, mint az összlakosságban.

Hogy mennyire reprezentatív a kurd nemzeti mozgalom a kurd társadalom számára, azt nem könnyű megmutatni, mivel statisztikai adatok nincsenek róla, s a kurdok lakta államokban nem voltak demokratikus választások. Ama néhány szavazáson viszont, amelyet tartottak (szakszervezeti és politikai választások Irakban 1958–1960-ban, valamint Iránban 1979-ben), bebizonyosodott, hogy a nemzeti érzelmű szervezetek és személyiségek a többséget képviselték. A kurdoknak a felkelésekben való nagyszámú részvétele is alátámasztja ezt a tézist.

9.

A kurdok legerősebb kötődése (az iszlám közösséghez – ummához) egészen a XVIII. századig létezett. Ám a XIX. századtól és mindeleelőtt attól kezdve, hogy a kurdok saját nemzeti államukért harcoltak, mindez megváltozott: a politikai elgondolás konfliktusba került az iszlám közösséghez tartozással. Azok a kísérletek, amelyeket még az 1920-as években tett néhány szellemi vezető arra, hogy megmentse az iszlám népek föderációját egy politikai tervzetben, sikertelenül végződtek. A modern nacionalizmus trendje erősebbnek bizonyult a törököknél, az araboknál és a kurdoknál.

Az a tény, hogy a kurd nacionalizmus az utóbbi nyolcvan évben nem rögzítette az iszlámot ideológiai elgondolásában, törés volt a hagyományos kurd társadalomhoz és értékeihez képest.

Az ellentét a kurdok és az újonnan alapított államok között egy másik szinten észlelhető. Azokban az országokban, amelyekben kurdok élnek, nemzeti elnyomás és vallási megkülönböztetés van, s nem léteznek demokratikus struktúrák.

A modern Törökországban a Kemal-kormányának szüksége volt a kurdokra, elsősorban a külső hatalmak elleni harcban. Ennek érdekében két nemzetről beszélt, s autonómiát ígért. Amióta azonban Törökország megerősödött, csak a török nemzetet ismeri el a török alkotmány, s cáfolja a kurdok létezését, valamint minden azzal kapcsolatos politikai és kulturális következtetést.

Habár Iránban a sahszim alatt a magánéletben megengedték a kurd nyelv használatát, az iskolában mégsem tanították. A kurdokat nem ismerték el mint önálló nemzetet, mivel a Pahlevi-dinasztia, amely az 1920-as évek kezdetén megalapította a modern iráni államot, nem akart többnemzetiségű országot, ezért kitalálta az egységes „iráni nemzet” fogalmát.

Szíriában is máig tagadják a kurdok önálló népként való létezését. Annak érdekében, hogy elpusztítsák a kurd közösséget, az uralkodók deportáláshoz folyamodtak.

Mivel a modern iraki állam és Nagy-Britannia mint a Népszövetség megbízott hatalma kötelezve volt arra, elismerje a kurd nép valamifajta autonómiáját, Irakban kezdettől fogva jobb helyzetük volt a kurdoknak. Az ottani 1958-as alkotmány elismeri, hogy az iraki nép két önálló nemzetiségből, arabokból és kurdokból áll. Mégis, az elmélet és a gyakorlat közötti távolság olyan nagy, hogy újra meg újra kurd felkelések robbannak ki.

A kurd nemzeti mozgalmak vezetői és a szervezetek gyakran megpróbálták világosan kifejteni problémáikat a Népszövetségben és az ENSZ-ben. Különböző irataikban azt magyarázták, hogy a kurdoknak joguk van az ENSZ alapokmánya szerinti bánásmódhoz. Fáradozásaik azonban sikertelenek maradtak. Az ENSZ-ben a kurd kérdést először 1963 júniusában tárgyalták, a Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság követelésére. Ugyanezen év októberében Mongólia azonban visszavonta indítványát azzal az indokkal, hogy nem akarja veszélyeztetni az afroázsiai szolidaritást. A valódi ok ezzel szemben az a nyomás volt, amelyet Nasszer egyiptomi elnök és a különböző arab államok gyakoroltak a Szovjetunióra.

Mivel a Nyugatnak szüksége volt stabilitásra az e területen létező államokban, hogy frontot hozzon létre a Közel-Keleten a „szovjet veszély” ellen, olyan területi paktumokat hozott létre (Saadabad-paktum 1937, Bagdad-paktum 1955), amelyek ellentétben álltak a kurd nemzeti törekvésekkel.

10.

(Nemzetközi szerződések) A Kaszre-Sirin-i egyezmény. Az Oszmán Birodalom IV. Murád szultán vezetésével, a Perzsa Birodalom (a Szafavida-dinasztia) pedig Safi Bhadr sah vezetésével Kaszre-Sirin városában kötött békeszerződést. Az 1639. május 8-án aláírt szerződés, amely egészen 1918-ig érvényben maradt, a határokat szabályozta. Bagdad és Bászra vilajetet először az oszmánokhoz csatolták. A két birodalom közötti határt a Zagrosz- és az Agrihegység alkotta. Kurdisztánt megosztották: az egyik részt (az ör-

ményországit és az azerbajdzsánit) az Oszmán Birodalomhoz, a keleti területeket pedig a Perzsa Birodalomhoz csatolták. 1639-ben a Kaszre-Sirin-i egyezmény alapján a törökök és a perzsák érdekszférákra osztották Kurdisztánt.

A Sykes–Picot-egyezmény a franciák és az angolok között 1916. május 15–17-én jött létre, s az angolok részéről Mark Sykes, míg a franciáktól Goreg Picot írta alá. Az okirat lényege az volt, hogy az ázsiai Törökországot felosztják Franciaország és Nagy-Britannia között. Az egyezmény értelmében a Kaukázushoz közeli térségek Oroszországhoz kerültek, az Anatóliától délre eső területek pedig Angliához és Franciaországhoz. Szíriát, a mai Libanont és Moszul vilajetet a francia, Mezopotámiát (Irakot) pedig az angol szférához sorolták. A győztes nagyhatalmak és az Oszmán Birodalom által 1918-ban aláírt megállapodás szerint a háború lezárását követően az angolok elfoglalták Moszul vilajetet. Emiatt a franciák tiltakoztak, mire az angolok ígéretet tettek arra, hogy a kurdok függetlenséget kapnak. Amikor 1917-ben orosz földön forradalom robbant ki, Oroszország lemondott a Kaukázushoz közeli térségekről. Az amerikai tervek szerint három állam jött volna létre ott: a török, az örmény és a kurd, mindhárom amerikai megfigyelés alatt. A sèvres-i szerződés (1920. augusztus 10.) az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések közé tartozott. Aláírásakor a kurdok részéről Serif Pása tábornok, az Oszmán Birodalom svédországi nagykövete is jelen volt. A békeszerződés négyszázharminchárom cikkelyből áll, s csak a 62., a 63. és a 64. foglalkozott a kurdokkal. A 64. cikkely világosan mutatja, hogy Moszul vilajetben ugyan százszázalékos a kurd lakosság aránya, mégsem akarták a nagyhatalmak a területet Kurdisztánhoz csatolni. A szerződés alapján a kurdoknak bizonyítaniuk kellett a Népszövetségi Tanácsban, hogy függetlenséget akarnak. Törökországban a nacionalista mozgalom Musztafa Kemal pasa (Atatürk) vezetésével 1920-ban megerősödött. Ebben az évben Kemal pasa a Török Hazafias Bizottság létrehozásával törvényes keretek között török kormányt

alakított Ankarában. Az új kabinet nem ismerte el az Oszmán Birodalom, valamint az isztambuli kormány által aláírt egyezményeket és szerződéseket.

11.

62. cikkely. A Konstantinápolyban üléselő, a brit, a francia és az olasz kormány három-három tagjából, valamint az általuk kinevezett megbízottakból álló bizottság a szerződés hatálybalépésétől számított hat hónapon belül előkészíti a helyi autonómiát azon térségek számára, amelyekben a kurd nép többséget alkot. Ez a terület az Eufrátesz folyótól keletre, Örményország déli határától délre (ahogyan ez a későbbiekben meg lesz határozva), valamint Törökországnak Szíriával és Mezopotámiával alkotott határától északra (a 27. cikkely 2. és 3. pontjának megfelelően) fekszik. Ha bármelyik kérdésben hiányzik az egyetértés, a bizottság tagjai ezt mindenkor kormányuk elé terjesztik. E tervetnek teljes körű garanciákat kell tartalmaznia az asszírok, a kaldeusok, valamint más, a térségben élő etnikai vagy vallási kisebbségek védelmére. E célból egy brit, francia, olasz, perzsa és kurd képviselőkből álló bizottság látogatott el a területre, hogy megvizsgálja és eldöntse, milyen rendezéseket foganatosítsanak az e szerződésben megállapított török–perzsa határ mentén.

63. cikkely. Az oszmán kormány kötelezi magát arra, hogy a 62. cikkelyben tervezett bizottság döntéseit a kihirdetést követő három hónapon belül elfogadja és végrehajtja.

64. cikkely. Ha a szerződés hatálybalépését követő éven belül a 62. cikkelyben meghatározott területeken a kurd nép a Népszövetség tanácsához fordul, bizonyítva azt, hogy e területen a nép többsége a Törökországtól való függetlenséget kívánja, valamint ha a tanács elfogadja azt, s alkalmasnak nyilvánítja a népet a függetlenségre, ajánlja Törökországnak e függetlenség elismerését. Ez esetben Törökország kötelezi magát arra, hogy igyekszik ehhez az ajánlathoz tartania magát, s lemond e régióhoz kapcsolódó vala-

mennyi jogáról. E lemondás részletezése a Törökország és a legfontosabb szövetséges nagyhatalmak közötti külön megegyezés tárgya. Amennyiben a nevezett lemondás megtörténik, a fő szövetségesek semmiféle kifogást sem támasztanak azon kurdoknak a független Kurdisztánhoz való önkéntes csatlakozása ellen, akik Kurdisztánnak a Moszul vilajethez tartozó részében élnek.

Miután Kemal pasa 1922. július 19-én győzelmet aratott a görögök felett, Svájcban megkezdődött a lausanne-i konferencia, amelynek résztvevői egyrészt angolok, franciák, olaszok, japánok, románok, szerbek és horvátok voltak, másrészt törökök. A konferencián a kurdokról is folytak tárgyalások, s a legfontosabb kérdéssel, Moszul vilajet sorsáról a Népszövetség tanácsának kellett döntenie. A törökök követelték e területet, az angolok azonban a kurdok függetlenségéről beszéltek. A törökök úgy nyilatkoztak, hogy országukban a törökök és a kurdok egyformán vesznek részt az állam irányításában, s bár a kurdok más nyelven beszélnek, ugyanaz a vallásuk, mint a törököké. Nem akarták tehát elismerni a kurdok jogait. A lausanne-i szerződést végül 1923. július 21-én írták alá. Ennek alapján a Népszövetség elismerte Törökország függetlenségét, s a török kormány lemondott Moszul vilajetről. A szerződésben egyáltalán nem esett szó a kurdokról. A 40–45. cikkely annyiban foglalkozik a kisebbségekkel, hogy Törökországban a nem muzulmán kisebbségek mellett más kisebbség nem létezik. A szerződés a kisebbségek közé sorolta például az örményeket és a görögöket, a kurdokat azonban nem említette. 1926. július 5-én Moszul vilajetet Irakhoz csatolták. Míg tehát az első világháború előtt Kurdisztánon az Oszmán és a Perzsa Birodalom osztozott, addig utána Törökország, Irak, Irán és Szíria.

12.

Nézzük meg részletesen a kisebbségek védelméről szóló lausanne-i szerződés III. részét!

37. cikkely. Törökország szavatolja, hogy a 28–44. cikkely kikötéseit alapvető törvényeknek ismeri el, s hogy semmilyen törvény, semmilyen rendelkezés, semmilyen hivatalos lépés sem lehet ellentétes e kikötésekkel, illetve nem akadályozhatja ezeket a feltételeket, továbbá semmilyen törvény, rendelkezés vagy hivatalos lépés sem élvezhet elsőbbséget velük szemben.

38. cikkely. A török kormány szavatolja Törökország összes lakójának az élet és a szabadság teljes és átfogó védelmét, születésére, nemzetiségre, nyelvre, fajra vagy vallásra való tekintet nélkül. Törökország összes lakóját megilleti bármely világnézet, vallás vagy hit szabad – nyilvános, illetve magánjellegű – gyakorlása, amelynek előírásai nem összeegyeztethetetlenek a közrenddel és a jó erkölccsel.

39. cikkely. A nem muzulmán kisebbségekhez tartozó török állampolgárok ugyanolyan polgári és politikai jogokat fognak élvezni, mint a muzulmánok. Törökország összes lakója, vallási megkülönböztetés nélkül, legyen egyenlő a törvény előtt. Vallási, világnézeti vagy felekezeti különbségek miatt ne kezeljenek előítélettel egyetlen török állampolgárt sem politikai vagy polgári jogaiban, például állami alkalmazás, funkciók és kitüntetések odaítélése esetén, valamint a szellemi foglalkozások és az iparűzés területén.

Egyetlen török állampolgárt se korlátozzanak bármely nyelv használatában, magánbeszélgetésben, kereskedelemben, vallásban, sajtóban vagy bármilyen kiadványban, továbbá nyilvános találkozókon. A hivatalos nyelv ellenére megfelelő lehetőséget kell adni a nem török nyelvű török állampolgároknak saját nyelvük bíróság előtti, szóbeli használatára.

40. cikkely. A nem muzulmán kisebbségekhez tartozó török nemzetiségek ugyanolyan bánásmódban fognak részesülni, jogi és tényleges biztonságot élvezni, mint más török nemzetiségek. Kü-

lönösen legyen egyenlő joguk saját költségükön akármilyen jótékonyági, vallási és szociális intézmény, iskola és egyéb oktatási-nevelési intézmény oly célú létesítésére, irányítására és ellenőrzésére, hogy ott saját nyelvüket használják, s vallásukat szabadon gyakorolják.

41. cikkely. Ami a közoktatást illeti, a török kormány garantálni fogja azon városokban és körzetekben, ahol a nem muzulmán állampolgárok nagy hányada él, a megfelelő lehetőségeket arra, hogy az általános iskolában az ilyen török állampolgárok számára az anyanyelvű oktatást lehetővé tegyék. Ez a rendelkezés nem akadályozza meg a török kormányt abban, hogy a török nyelvoktatást kötelezővé ne tegye az említett iskolákban. Azokban a városokban és körzetekben, ahol török állampolgárságú nem muzulmán kisebbségek élnek, az állami, helyhatósági és az egyéb költségvetésből egyenlő részesedést kell juttatni nekik oktatási, vallási és jótékonyági célokra. A kérdéses összegeket az illetékes létesítmények és intézmények kvalifikált képviselőihez utalják.

42. cikkely. A török kormány szavatolja, hogy a nem muzulmán kisebbségek családi, jogi vagy személyi státusát illetően olyan intézkedéseket hoz a problémák rendezésére, amelyek összhangban vannak a kisebbségek szokásaival. Ezeket az intézkedéseket a török kormány képviselőiből és valamennyi kisebbség által egyenlő számban delegált képviselőkből álló speciális bizottságok dolgozzák ki. Probléma esetén ennek eldöntésére a török kormány és a Népszövetség tanácsa az európai ügyvédek közül egyetértésben döntőbíróvá választ. A török kormány szavatolja a fent említett kisebbségek templomainak, zsinagógáinak, temetőinek és más vallási létesítményeinek teljes védelmét. A jelenleg Törökországban található alapítványoknak, vallási és jótékonyági intézményeknek minden lehetőséget és felhatalmazását megadnak, s a török kormány nem tagadja meg az új és a jótékonyági intézmények alapításától mindazokat az eszközöket, amelyeket más ilyen természetű magánintézményeknek is megad.

43. cikkely. A nem muzulmán kisebbségekhez tartozó török állampolgárok nem kényszeríthetők olyasmire, ami hitük vagy vallási parancsuk megsértésével jár, s nem érheti sérelem őket azért, mert nem hajlandók bíróság előtt megjelenni, vagy bármilyen törvényes üzletet kötni heti pihenőnapjukon.

44. cikkely. Törökország egyetért azzal, hogy ha e szekció felsorolt cikkelyei érintik a törökországi nem muzulmán állampolgárokat, ezek az intézkedések nemzetközi kötelezettségeket jelentenek, a Népszövetség garanciája alá esnek, s nem módosíthatók a népszövetségi tanács többségének beleegyezése nélkül. A Brit Birodalom, Franciaország Olaszország és Japán ezennel beleegyezik abba, hogy nem áll útjába e cikkelyek semmilyen módosításának, amelyeket megfelelő formában a népszövetségi tanács többsége elfogad. Törökország beleegyezik abba, hogy a népszövetségi tanács bármely tagjának joga van felhívni a tanács figyelmét eme kötelezettségének megszegésére, illetve megszegésének veszélyére, s ilyen esetben a tanács tehet olyan lépéseket, illetve adhat olyan útmutatást, amelyet az adott körülmények között megfelelőnek és hatékonynak talál. Törökország továbbá beleegyezik abba, hogy ha bármilyen véleménykülönbség merül fel jogi kérdésekben vagy a jelen cikkelyekből eredő tényekben (a török kormány és bármely más aláíró hatalom, illetve egy másik hatalom és a szövetségi tanács egy tagja között), akkor a népszövetségi alkotmány 14. cikkelyének értelmében nemzetközi megbeszélés tartandó. A török kormány ezennel hozzájárul ahhoz, hogy ha a másik fél úgy kívánja, az összes ilyen vitás kérdést az Állandó Nemzetközi Bíróság elé vigyék. Ez a végső fórum, ugyanaz az érvénye és a hatálya, mint amit az alapokmány 13. cikkelye előír.

45. cikkely. A törökországi nem muzulmán kisebbségeknek e szekció rendelkezései által adományozott jogok hasonlóan megadandók a Görögország területén élő muzulmán kisebbségnek is.

13.

A moszuli vilajet sorsa. A brit haderő 1917. március 19-én Mod tábornok vezetésével elfoglalta Bagdadot, majd 1918. október 30-án bevonult Moszulba. 1920. április 25-én a szövetségesek legfelsőbb tanácsa úgy határozott, hogy Irak népszövetségi brit mandátum lesz. A határozat 16. cikkelye a brit mandátum alá tartozó iraki kurdok jogairól a következőket mondta ki: a britek nem fosztják meg a kurdokat attól a jogtól, hogy saját önálló államot hozzanak létre azokon a területen, ahol a kurdok többséget alkotnak. A 22. cikkely értelmében az első világháború után azok az országok, amelyek egykor az Oszmán Birodalom részei voltak, ezt követően a nagyhatalmakhoz tartoznak, mindaddig, amíg önállóan nem képesek ellátni magukat.

A volt Oszmán Birodalom moszuli vilajetjének sorsa már a háború alatt foglalkoztatta a nagyhatalmakat. A Törökország számára előkészített sèvres-i békeszerződés a három szandzsákból álló vilajetet, amelynek földjében bőséges olajkincset sejtettek, Iraknak ítélte, Moszul tehát a britek fennhatósága alá került.

Az ideiglenes brit katonai vezetés Bagdadban 1920. június 9-én kijelentette, hogy Irak önálló ország, ahol a biztonságot a britek szavatolják. 1920 júniusában és augusztusában forradalom robbant ki Irakban, s heves összecsapásokra került sor az angolok és az irakiak között. Ezzel egy időben Törökország, amely nem írta alá a sèvres-i békediktátumot, fegyveres harcot kezdett az ország területét megszállva tartó, elsősorban görög és olasz, kisebb részben francia és brit csapatok ellen. A harc sikeresnek bizonyult, s az antant a Törökországgal kötendő béke felülvizsgálatára kényszerült.

Az Irak területén fellángoló forradalom leverése után a britek önálló iraki kormányt alakítottak. Az ideiglenes kormány 1920. október 25-én állt fel Abdulrahman Elnékib vezetésével.

1921. március 22-én Kairóban konferenciára ültek össze a brit politikai és katonai vezetők. A célok a következők voltak:

- a leendő iraki kormány és a britek közötti kapcsolat megfogalmazása;
- annak eldöntése, hogy ki kormányozzon Irakban;
- az iraki katonai erő meghatározása;
- a kurdok és az iraki kormány közötti viszony megfogalmazása.

A konferencián határozat született arról, hogy 1921. augusztus 13-ától Fejszál legyen Irak királya. Az iraki kormányrendelet 1. paragrafusa kimondja, hogy Irak királya Amir Fejszál, azzal a feltétellel, hogy tiszteletben tartja az alkotmányt. A rendelet 2. paragrafusa szerint a kurdok részt vehetnek az országgyűlési és az önkormányzati választásokon, a britek beleegyezésével.

Mindeközben – a török területeken folyó harcok hatására – az 1923 júliusában megkötött lausanne-i béke nyitva hagyta a moszuli vilajet ügyét, amelyről a törökök semmiképpen sem akartak lemondani. A brit és a török fél abban állapodott meg, hogy ha a közvetlen tárgyalások kilenc hónapon belül nem vezetnek eredményre, akkor a felek a Népszövetség elé viszik az ügyet. A törökök azzal érveltek a terület megtartása mellett, hogy a vilajet lakosságának többségét kitevő kurdok együtt akarnak élni a törökökkel. A britek ezzel szemben kitartottak amellett, hogy a kurdoknak eszük ágában sincs a törökökkel élni, s a terület nagyszámú arab lakosáról ugyanez mondható el. Mivel a közvetlen tárgyalások nem vezettek eredményre, az ügy 1924 augusztusában a Népszövetség tanácsa elé került. Az októberi kihelyezett brüsszeli ülésen meghúzták az iraki–török demarkációs vonalat, amely nagyjából egybeesett a volt moszuli vilajet északi határával. Ez lett az úgynevezett brüsszeli vonal, amely a végleges határ kijelöléséig elválasztotta a két országot. A végleges határ helyszíni vizsgálatát a Népszövetség tanácsa egy háromtagú bizottságra bízta. Ennek lett tagja Teleki Pál is. Részt vett még a bizottságban Albert Paulis belga katonatiszt, gyarmati vállalkozó, az elnök pedig Carl Einar Thure af Wirsén svéd diplomata, bukaresti követ volt. Tekintélyben és súlyban azonban

egyikük sem vetekedhetett Telekivel – a földrajzi tapasztalatokról már nem is szólva.

14.

A népszövetségi delegáció 1924. december 25-én indult el Isztambulon, Ankarán és Damaszkuszon át Bagdadba. A bizottság végül amellet foglalt állást jelentésében, hogy a területet Iraknál hagyja, s véglegesíti a brüsszeli vonalat. Ezt a Népszövetség tanácsa el is fogadta – a török fél már kevésbé. A britek (irakiak) és a törökök közötti megegyezés végül kétoldalú tárgyalások nyomán született meg.

A Népszövetségi Tanács 1925. január 15-én a következő döntéseket hozta.

- A Törökország és az Irak közötti határvonal véglegesen az 1924. november 29-én megállapított határ lett.
- A Népszövetség a brit mandátumot huszonöt évre meghosszabbította, s felkérte a briteket arra, hogy kössenek új egyezményt az iraki kormánnyal.
- Kijelentették, hogy a brit hatóság értesíteni fogja a Népszövetséget arról, milyen intézkedéseket tett a kurdok jogaiért. Moszul tehát huszonöt évre brit mandátum lett.

A harmadik brit–iraki egyezményt, amely véglegesen kizárta annak lehetőségét, hogy a törökök visszaszerezhessék Moszult, 1927. december 14-én írták alá. A 3. cikkely kimondja, hogy a kurdoknak joguk van helyi autonómiát létrehozni azon a területeken, ahol többséget alkotnak.

A szadabadi egyezményt, amely tíz cikkelyből állt, 1937. június 17-én Irak, Irán, Törökország és Afganisztán írta alá az iráni Smeránban. Az 1., a 2., a 3. és a 8. cikkely arról szólt, hogy a részt vevő államok tiszteletben tartják az országhatárokat, egyikük sem avatkozik a másik belügyeibe, s az államok közötti esetleges konfliktusokat békés úton rendezik. Az 5., a 6., a 9. és a 10. cikkely

meghatározta, hogy a résztvevők milyen esetben mondhatják fel az egyezményt.

A 4. és a 7. cikkely értelmében az államok sem önállóan, sem együttesen nem indíthatnak hadat a többi állammal szemben. A 7. cikkely alapján a tagállamok nem engedélyezik olyan fegyveres vagy nem fegyveres csoport létrehozását a saját államukon belül, amelynek célja a másik állam rendjének, működésének, területi építésének megsértése vagy veszélyeztetése.

(A kurdok Szíriában, Libanonban és a volt Szovjetunió területén) Szíria kurd lakossága a teljese népesség mintegy 8%-át teszi ki. A szír hadseregben régebben sok magas rangú kurd katonatiszt volt, 1958-ban azonban megtisztították tőlük a hadsereget.

Szíria és Egyiptom egyesülése 1961-ben kudarcot vallott; azok a tervek, amelyek arab övezet létrehozásáról szóltak a Jazir folyó mentén, nem váltak valóra. Emiatt hatvanezer kurd kényszerült elhagyni otthonát, s telepedett le Damaszkuszban. Amikor 1963-ban az Arab Baasz Párt hatalomra került Szíriában, folytatódott a kurdok elleni politika. Az országban mind a mai napig megfosztják őket a szír állampolgárság megszerzésének lehetőségétől.

Libanonban körülbelül háromezerezer kurd élt az 1975-es polgárháború előtt. Többségük eredetileg Délkelet-Anatóliából jött. Közülük húszezernél kevesebben kapták meg a libanoni állampolgárságot.

A Szovjetunióban (Azerbajdzsánban, Grúziában és Örményországban) az 1970-es népszámlálás adatai szerint háromezerezer kurd élt. Az említett területeken elismerik kisebbségi jogukat, így léteznek kurd iskolák és könyvek, sőt működik kurd rádióállomás is.

15.

(A kurdok Törökországban) A balkáni függetlenségi mozgalmak gyarapodásával az oszmán uralkodók mindinkább aggódtak a birodalom egységéért. Ezt az egység gondolatot az újoszmánok az 1870-es években az alkotmányossággal egészítették ki, amelynek értelmében a birodalom valamennyi népét képviselő országgyűlés hívható össze. Az alkotmány 1876-ban lépett életbe, a lehető legrosszabbkor, hiszen a Balkánon több nacionalista felkelés zajlott, háború dúlt a függetlenségét már elnyerő Szerbia és Montenegró ellen, az államkincstár a csőd szélén állt, Oroszország csapatainak bevetésével fenyegetőzött, s Anglia harcra készülődött a törökök ellen a balkáni keresztények védelmében, valamint az oroszok ellen az Oszmán Birodalom védelmében. Az alkotmány nem volt hosszú életű, 1878-ban II. Abdulhamid szultán az Orosz és az Oszmán Birodalom közötti háború kirobbanása miatt fel is függesztette.

Musztafa Kemal (Atatürk) 1891-ben alapította meg a Köztársasági Néppártot. A párt társadalmi bázisa mindenekelőtt az ipari, a kereskedelmi és a banktőkés, továbbá az értelmiség képviselői, a kistulajdonosok és a bürokrácia ama csoportjaiból került ki, amelyek az Atatürki etatista politikai és gazdasági rendszer mellett álltak.

1908-ban az Itihadi Teraki (Egységes és Haladás Bizottság) nevű török párt szerzett politikai hatalmat, s katonai puccsal az oszmán alkotmány visszaállítására kényszerítette Abdulhamidot. A párt alapelvei közé az igazság, a szabadság és az egyenlőség tartozott. Röviddel azután, hogy az Egységes és Haladás Bizottság tömeges megvesztegetéssel és megfélemlítéssel győzött az 1912-es választásokon, a hadsereg nyomására miniszterei lemondásra kényszerültek a rivális Liberális Egyetértés javára, amely hatalomra kerülését követően radikális jelleget öltött, s nem teljesítette ígéreteit. A párt Törökországban belül a nem muzulmán nemzetek ellen harcolt, s kurdellenes politikát folytatott. Ezt az irányvonalat Atatürk foly-

tatta. Az ő idejében, 1924-ben hozott alaptörvény szentesítette az egypártrendszer.

Törökország politikai instabilitásának egyik fontos oka a történelmi múltban gyökerező etnikai konfliktus. A különböző török hatalmi erők a nemzeti kisebbségek (elsősorban a kurdok és az örmények) egyéni és kollektív jogainak a garantálását az első világháború után is mindvégig kizárták. A kurdok számtalan felkelést vezettek az Oszmán Birodalom és az asszimilációs politika ellen. A legfontosabbak az 1848-ban Bedr pasa, 1853-ban Izedin shir, 1877-ben Dersimi által vezetett megmozdulások voltak, valamint 1880-ban az Abdulla Nehri és 1913-ban a Bedlisi vezette felkelés. Miután brutálisan leverték a megmozdulásokat, s kivégezték a katonai és a politikai vezetőiket, a törökök hozzákezdtek embertelen politikájuk megvalósításához: kétszáznyolc kurd falut töröltek el a föld színéről, nyolcezer házat égettek fel, s több százezer kurdot telepítettek át erőszakkal keletről nyugatra.

Az 1923-ban megkötött lausanne-i békeszerződésből, amely elismerte Törökország területi sérthetlenségét, hiányoztak a sèvres-i békeszerződés kurd szempontból döntő fontosságú pontjai. (Az előző szerződés értelmében Anatóliában az Eufrátesztől keletre autonóm kurd terület jött volna létre, amely egy évre rá a Népszövetség egyetértésével egyesülhetett volna a perzsi Kurdisztánnal, s ily módon megalakulhatott volna a kurd állam.) Kemal pasa 1919-ben konferenciát tartott Arzrom vilajetben. A résztvevők az öt kurd vilajetből (Arzromból, Betlisből, Vanból, Mushból és Arzanjanból) érkeztek. Kemal pasa attól tartott, hogy a vilajeteket Örményországhoz csatolják, s emiatt azt ígérte a kurdoknak, hogy a török és a kurd nép együtt fogja felépíteni az általa vezetett új mozlím országot. A kurd vilajetek egyetértettek Kemal pasa véleményével, s támogatást ígértek neki. Kemal hatalomra kerülése és a Török Köztársaság 1923. október 29-ei kikiáltása azonban a kurdok számára a kurd nyelv hivatalos használatának megszűnését jelentette. 1924. március 3-án rendeletben törölték el a „kurd” és „Kurdisztán” sza-

vakat az iskolai tankönyvekből és a térképekről. Bezárták a kurd iskolákat, s megtiltották, hogy a gyermekeknek kurd neveket adjanak. A temetőkből tilos volt a kurd feliratok használata. A „kurd” szónak még a leírása is tilos volt. A kurdok nevét is megváltoztatták, ettől fogva „hegyi törökök”-ként emlegették őket, s ez a mai napig mit sem változott.

16.

(A kurdok Irakban) Az angolok 1920. október 25-én ideiglenes kormányt alakítottak Irakban. 1921. augusztus 13-án az ország államformája királyság lett, uralkodója pedig Fejszál király. A Népszövetség 1926-ban delegációt küldött a helyszínre azzal a céllal, hogy vizsgálják felül Kurdisztán Irakhoz csatolásának feltételeit. Ezt követően Kurdisztán egy része (Moszul vilajet) valóban Irakhoz került. Napirendre tűzték a kurd kérdést: kurd iskolákat hoztak létre, s a kurd nyelvet hivatalos nyelvként kezelték. Rövid idő után összecsapások alakultak ki a helyi kurd erők és az állam hadserege között. Miután 1933. január 28-án Irak a Népszövetség teljes jogú tagja lett, elismerte a kurdok önrendelkezési jogát, de ezzel kiváltotta az arab pártok tiltakozását. 1936. október 29-én Bakr Sidki puccsot hajtott végre, s angolelles, németbarát kormányt jutatott hatalomra. 1941-ben Rasi Ali Gailani új kormányt hozott létre. Ugyanebben az évben Barzani a Hiua (Reménység) nevű párt nevében nyilatkozatot adott át az iraki kormánynak, amelyben a kurd nép gazdasági és kulturális helyzetének rendezését szorgalmazta. Núi Szaid 1943. december 25-én három kurd minisztert nevezett ki az új iraki kormányba: Ahmed Muktár Baban igazságügyminisztert, Umer Nezmi belügyminisztert és Magid Mustafát, a kurd kérdés megoldásával foglalkozó minisztert. Magid az iraki kormányt képviselve kapcsolatba lépett a kurd vezetőkkel, s a tárgyalások eredményesen zárultak a kurdok számára. 1958. július 14-én a hadsereg megdöntötte a királyságot, s kikiáltották az Iraki Köztársaságot. II. Fejszál királyt és Núi Szaid miniszterelnököt

kivégezték. A forradalom (mások szerint államcsíny) vezetője az iraki Szabad Tisztek Forradalmi Tanácsának egyik 1956-os alapítója, Abdel-Kerim Kászem vezérőrnagy volt. Az ország 1958. július 27-én ideiglenes alkotmányt kapott, s az egyenlőséget nemcsak az arabok és a kurdokra terjesztették ki, hanem a nőkre is. A kurdok helyzete ismét jobbra fordult. Ami a kurd kultúrát illeti: iskolák nyíltak, újságokat és tankönyveket adtak ki, s megindult a kurd nyelvű rádióadás is. A Kászem-rendszer e politikája 1961-ig tartott, akkor azonban ismét háború kezdődött a kurdok ellen. A baaszista Ali Szaláh asz-Szaadi vezetésével 1963. február 8-án megdöntötték Kászem hatalmát. Alig kilenc hónappal később, november 18-án Abdesz-Szalám Áref került uralomra. 1966. április 13-ai halála után fivére vitte tovább az általa képviselt politikai irányvonalat. Őt 1968. július 17-én államcsínnel eltávolították, s július 30-án hatalomra jutott a szunnita Tikriti-„dinasztia”, amely egészen 2004. április 9-éig őrizte meg uralmát.

17.

(Az Iránban élő kurdok) Irán területét hegyek és a sivatagok határolják. Nemzeti nyelve a perzsa (fárszi), de sok lakója a kurd, a török vagy az arab valamelyik nyelvjárását beszéli. Vallása az iszlám, amelyen belül a perzsák (szomszédjaiktól eltérően) a XVI. század óta a síita irányzatot követik. Perzsia területe a XVIII. század végétől uralkodó Kádzsár-család idején szorult a jelenleg elismert határok közé. A Kaukázus és Közép-Ázsia az oroszoké lett, s a dinasztia lemondott Afganisztán és a mai Pakisztán iránti igényéről is.

Irán területének 8%-át (százhuszonöt ezer négyzetkilométert) teszi ki Iráni-Kurdisztán. Az ott élő kurd lakosság száma öt-hat millió. A városi lakosság aránya az elmúlt évszázadban nagymértékben nőtt. Iráni-Kurdisztánban szárazföldi éghajlat uralkodik, mivel a terület távol fekszik a tengertől. Az átlagos csapadékmennyiség Kurdisztánban több, mint Irán más részein. A föld hegyvidékes, az uralkodó hegyvidéki éghajlat elviselhető. Az 1966. évi statisztikai

adatok szerint ötvenezer lakosra egy orvos jutott. Sajnos, a mai napig sem javult a helyzet; a vidéki kurd lakosság nagy része jelenleg is orvosi ellátás nélkül él. A mezőgazdaság Kurdisztán legfontosabb gazdasági ágazata, a modern ipar egyáltalán nem alakult itt ki. Iráni-Kurdisztán bevételeinek 80%-a a mezőgazdaságból származik, amelyen belül a szarvasmarha-tenyésztés igen fontos szerephez jut. Iráni-Kurdisztán területének 40%-a (ötmillió hektár) mezőgazdaságilag művelhető, de valójában csak 24% (1,2 millió hektár) áll művelés alatt.

Az oszmánok az iszlám vallás szunnita ágát, a perzsák pedig (a Szafavida-dinasztia) a síita irányzatot követték.

A kurd nemzetnek, így a Perzsia területén élő kurdoknak a történelmében is fordulópont volt a csaldirani csata. Az 1514. augusztus 23-ai harcban az oszmán Szelim szultán serege és a Szafavida-dinasztiához tartozó Iszmáil sah csapatai vívtak egymással. A kurdok a szultán mellé álltak, mivel ők is szunniták voltak, így segítségükkel az oszmánok győzelmet arattak. A Szafavidák Anatóliában és Örményországban is területeket vesztek, de Perzsia megmenekült az oszmán uralomtól. Ez a történelmi esemény hozta el Kurdisztán első megosztottságát a Szafavida-dinasztia és az Oszmán Birodalom között. A csaldirani csatát követően mindkét állam szigorú, központosított államhatalmat igyekezett kiépíteni. Ezek a törekvések azonban a kurdok ellenállásába ütköztek, akik nem voltak hajlandók elfogadni a központi hatalmat. Chani Lapzerin bátor ellenállása 1608-ban a dimdimi erődben, Urmeje város közelében legendássá vált. A küzdelem négy hónapig tartott, ám Abbász sah serege leverte az ellenállókat, majd Kizilbasch hadai az Urmia-tótól nyugatra fekvő területeken a kurd lakosság körében iszonyatos vérfürdőt rendeztek. Abbász sah és Murád szultán 1639-ben aláírta a Kaszre-Sirin-i egyezményt, amely rögzítette Kurdisztán megosztását. Az ország e részének határvonala a későbbiekben csak kismértékben módosult, a Szafavida Birodalom egykor kurd területe iráni territórium maradt.

18.

A nemzetközi politika porondján Anglia készen állt arra, hogy – az arab területek zöméhez hasonlóan – Perzsiát (Iránt) is megszerezze. London olyan szerződést ajánlott a Kádzsároknak, amely álcázott védnökséggé tette volna Perzsiát, Egyiptomhoz hasonlóan. A nép azonban ellenezte a szerződést, így a madzslisz sohasem ratifikálta. Perzsia területi integritását azonban továbbra is veszély fenyegette.

Észak-Írán Gilán tartományában 1915-ben felkelés tört ki Erdő mozgalom néven. A mozgalom az 1917. októberi forradalom után kiszélesedett. Gilánban 1917-ben egy iráni hazafias egyesület vezette a felkelést, amelynek élén Mirza Kucsek állt. E szervezet hívei az imperialisták ellen harcoltak. Adórendszert vezettek be a földbirtokosok ellen, eltörölték a személyi jövedelemadót, s a Gilán környéki területeket is elfoglalták. A tagok a középosztálybeli értelmiségiekből kerültek ki. Programjukban szerepelt a sahirendszer és a földbirtokosok politikai pozícióinak gyengítése. Az októberi forradalmat követően megváltoztak az erőviszonyok. Az új kormány az összes addig megkötött titkos egyezményt – beleértve a britet és az orosz is – nyilvánosságra hozta, s az orosz haderőt feltétel nélkül kivonták az országból. Elismerték Irán függetlenségét, barátsági szerződést kötöttek Iránnal, elengedték a tartozásokat, s lemondtak az orosz tulajdonban levő létesítményekről. Az orosz kormány a giláni mozgalommal is megállapodást kötött, azzal a kikötéssel, hogy Irán nem lesz kommunista állam, a magántulajdon sértetlenül megmarad, az ország önálló belpolitikát folytat, s az orosz hadsereg nem léphet Irán területére a forradalmi kormány beleegyezése nélkül. Ezzel egyidejűleg megállapodás született arról, hogy legfeljebb kétezer orosz katona tartózkodhat Iránban, s ellenérték fejében az orosz kormány fegyvereket szállít az országnak.

Az ideiglenes giláni forradalmi kormány 1920-ban alakult meg. Kikiáltották a köztársaságot, amelynek egyik fő célja a magántulaj-

don és a személyi biztonság szavatolása volt. Minden olyan régebbi egyezményt, amely sértette Irán érdekeit, megsemmisítettek.

A történészek között felmerül a kérdés: vajon a Giláni Köztársaság nem orosz mintára létrejött kommunista köztársaság volt? Tudjuk ugyanis, hogy 1920-ban megalakult az Iráni Kommunista Párt, s hatvanezer iráni dolgozott a kakuázusi államokban, ahol megismerkedhettek a kommunista eszmékkal.

Forrás: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=155&lap=0>